

"เจ้าจอมสดับ" ในรัชกาลที่ 5...ผู้ถวายความจงรักภักดีจนลมหายใจสุดท้าย!!!

นำเสนอเมื่อ : 24 ต.ค. 2552

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แสงเทียนเจิดจ้าตัดกับความมืดสลัว ณ บริเวณลานพระบรมรูปทรงม้า ทุกคำคืนจะมีบรรดาพสกนิกรหลากหลายอาชีพ มานั่งสวดคาถาขึ้นบัญชีชื่เพื่อถวายความจงรักภักดีแด่องค์รัชกาลที่ 5 ที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อปวงชนชาวไทยอย่างอเนกอนันต์

คำว่า “ จงรักภักดี ” มีความหมายมากมายเพียงใดนั้น สัมผัสได้จากผู้หญิงคนนี้... **เจ้าจอมสดับในรัชกาลที่ 5** เนื่องด้วยตลอดชีวิต 93 ปีของท่าน ไม่มีวันใดที่จะหยุดแสดงความเทิดทูนจงรักภักดีในฐานะภริยาและข้าของแผ่นดิน

**** ชีวิตในวังหลวง**

หม่อมราชวงศ์สดับ นามเดิมว่า “ สัน ” เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2433 ที่วังกรมหมื่นภูมินทรภักดี หรือวังท่าเตียน ย่านปากคลองตลาด เป็นธิดาของหม่อมเจ้าเพิ่ม ลดาวัลย์ ในกรมหมื่นภูมินทรภักดี และหม่อมช้อย

ครั้งเมื่อท่านเจริญวัยอายุได้ 11 ขวบ หม่อมเจ้าเพิ่มลาออกจากราชการในตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และย้ายครอบครัวไปอยู่เมืองราชบุรี จึงได้นำธิดาคณนีไปอยู่ในวังของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ พระอัครชายา ต่อมาสมเด็จพระอัยยิกเจ้าฟ้าจันทราสารทวาร กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร์) พระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 ได้ประทานนามใหม่ว่า “สดับ”

ชีวิตในพระบรมมหาราชวังนั้น ม.ร.ว.สดับได้รับการอุปถัมภ์อยู่ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เยี่ยงพระญาติ โดยโปรดให้เรียนหนังสือจากครูทั้งภาษาไทยและอังกฤษ รวมถึงฝึกหัดให้เป็นกุลสตรีชาววังที่จะต้องเรียนรู้ทั้งงานฝีมือ เครื่องอาหารคาวหวาน

ด้วยเป็นเด็กหญิงที่คล่องแคล่วทะมัดทะแมงเฉลียวฉลาด จึงเป็นที่โปรดปรานของเจ้านายทุกพระองค์ โดยท่านมีหน้าที่ตามเสด็จพระวิมาดาเธอฯ ในกระบวนเสด็จทุกงาน ซึ่งท่านได้บันทึกถึงความรู้สึกในช่วงนั้นว่าสนุกสนานมาก เพราะได้แต่งตัวสวยและได้ออกงานกับเจ้านาย

เจ้าจอม ม.ร.ว.สลับ ลดาวัลย์

** “แม่เสียงเพราะเอ...”

ม.ร.ว.สลับ มาเรียนรู้เรื่องดนตรีและขับร้องเพลงเมื่อตอนอายุ 14 ปี ด้วยเหตุที่รัชกาลที่ 5 ทรงประชวรเมื่อปี 2447 พระวิมาดาเธอฯ จึงทูลเชิญเสด็จมาประทับที่พระที่นั่งวิมานเมฆ โดยจัดถวายทุกสิ่งทุกอย่างถวายเพื่อทรงสำราญพระทัย ซึ่งนอกจากเรื่องเครื่องเสวยแล้ว ยังทรงให้ข้าหลวงที่ร้องเพลงเป็นจัดเป็นกลุ่มขับร้องเพลงถวาย เริ่มตั้งแต่ 3 ทุ่มไปจนถึง 2ยาม เสด็จเข้าในที่แล้วจึงเลิก

ด้วยความที่เป็นคนมีหน้าเสียงไพเราะก้องกังวาน แม้นยามพูดยังมีหน้าเสียงนุ่มนวลน่าฟัง ม.ร.ว.สลับ จึงถูกเลือกให้เป็นต้นเสียงในการร้องเพลง แม่พระวิมาดาเธอฯ เกรงจะถูกครุหาหนีท้าวสงเสริมหลาน แต่ก็ถูกครุเพลงทั้งหลายร้องขอจึงจำต้องยินยอม และด้วยหน้าเสียงที่ไพเราะนี้เอง รัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงสนพระทัยในเรื่องดนตรีมาก เมื่อทรงฟังเสียงของ ม.ร.ว.สลับแล้วทรงโปรด จึงออกพระโอรสขอร้องพระวิมาดาเธอฯ ผู้เป็นอาและเป็นผู้ปกครองในเวลานั้น ในที่สุด ม.ร.ว.สลับ ได้ถวายตัวรับราชการสนองเบื้องพระยุคลบาท เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2449

รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเจ้าจอมสลับมากถึงขนาดทรงพระราชนิพนธ์เพลงให้เลย คือในช่วงที่ทรงประชวรอยู่นั้น พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “เงาะป่า” ขึ้นมาเพื่อพระราชทานให้ร้องกัน และมีบทหนึ่งที่พระองค์ท่านทรงพระราชนิพนธ์ถึงเจ้าจอมสลับว่า

กำไลมาศที่ ร.5 ทรงสวมพระราชทานเมื่อ 22 ก.พ.ร.ศ.125 (พ.ศ.2449)

.....แม่เสียงเพราะเอ... หน้าเสียงเจ้าเสนาะ เหมือนดังใจพี่จะขาด.....

เจ้าจอมสลับรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท ด้วยความจงรักภักดีจนเป็นที่สนิทสนมหา ถึงกับพระราชทานสิ่งของมีค่าอยู่เนืองๆ โดยเฉพาะ “กำไลมาศ” ของพระราชทานอันเป็นเครื่องแสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ยิ่งใหญ่ โดยเจ้าจอมสลับเขียนบันทึกในช่วงนั้นไว้สรุปว่า ตอนนั้นเป็นงานขึ้นพระแท่นพระที่นั่งอัมพร ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงให้เล่นละครเรื่องเงาะป่า เพื่อเก็บเงินคนดูพระราชทานเป็นทุนให้กับ “ต๋นง” เงาะป่าที่พระองค์ทรงโปรดมาก ปราบกฏา พระวิมาดาเธอฯ ประชวร คุณจอมสลับจึงต้องเป็นแม่งานเสียงเอง โดยต้องรับใช้ในเรื่องตั้งเครื่อง แล้วยังต้องวิ่งมานั่งร้องเพลง ร้องเสร็จก็วิ่งกลับไปยังที่ประทับ

“ร้องเสร็จก็เป็นหน้าที่ข้าพเจ้า ตามเสด็จขึ้นไปรับใช้บนพระที่นั่ง ในวันเฉลิมพระที่นั่งนี้ ทรงพระมหากรุณาสวมกำไลทองรูปตาปูพระราชทานข้าพเจ้า ทรงสวมโดยไม่มีเครื่องมือ บีบด้วยพระหัตถ์ รุ่งขึ้นจึงต้องรับสั่งให้กรมหลวงสรรพศาสตร์พาชางทองแกรเล็ดฝรั่งชาติเยอรมัน นำเครื่องมือมาบีบให้เรียบร้อย...”

กำไลทองพระราชทานนี้ทำจากบางสะพาน น้ำหนักสี่บาท ทำเป็นรูปตาปูโบราณสองดอกไขว้ปลายตาปูสลับเป็นดอกเดียวกัน ที่วงโดยรอบสลักพระราชนิพนธ์ร้อยกรองว่า
กำไลมาศชาติพคุณแท้ ไม่ปรวนแปรเป็นอันยอมยินสี
เหมือนใจตรงคงคารำพาที จะรายดิขอให้เห็นเป็นเสียงทวย
ตะปุดองสองดอกถูกสลัก ตรึงความรักรับไว้อยาไหย
แมร์กรวมสวมไว้ให้ติดกาย เมื่อใดวสวาสดีวอดจิ่งถอดเอ

ในปี 2450 รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จประพาสยุโรป ทรงมีพระราชดำริให้เจ้าจอมสลับตามเสด็จในฐานะข้าหลวงของสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงวิกทอเรียมกุฎราชกุมารีแห่งสหราชอาณาจักร พระราชทานแก่เจ้าจอมสลับด้วยพระองค์เองก่อนเวลาเสวยพระกระยาหารทุกคำคืน แต่ในที่สุดเจ้าจอมก็ไม่สามารถตามเสด็จได้ ซึ่งท่านบันทึกความรู้สึกตอนนั้นว่า
“ข้าพเจ้ารู้สึกทุกข์ทรมาน เศร้าเศร้า ตลอด 24 ชั่วโมงไม่ได้กินไม่ได้นอน...”
และในช่วงพระราชพิธีต้อนรับรัชกาลที่ 5 กำลึงจะเสด็จนั้น เจ้าจอมสลับหมอบชบหนารองใต้อยู่ตลอดเวลา รัชกาลที่ 5 ทรงแวะประทับยืน พระราชทานพระหัตถ์ให้เจ้าจอมทรงเครื่องขลิบพระขนง (เล็บ) ซึ่งท่านเจ้าจอมได้เก็บไว้ใกล้ตัวตลอดมา

ครั้งเมื่อเสด็จกลับจากยุโรป ก็ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานเครื่องเพชรนิลจินดา โดยเฉพาะเครื่องเพชรชุดใหญ่ที่ทรงสั่งทำจากยุโรป โดยมีพระประสงค์ให้เป็นหลักทรัพย์สินเลี้ยงชีพในอนาคตแทนดึกแถว

เข็มกลัดตราพิณภายใต้พระจุลมงกุฏ ร.5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเมื่อ ร.ศ.125 (พ.ศ.2449)

** ทุกข้ออย่างใหญ่หลวง

หลังจากรัชกาลที่ 5 เสด็จกลับจากประพาสยุโรปไม่นานพระองค์ทรงประชวรและสวรรคต ซึ่งเจ้าจอมสดับบันทึกความรู้สึกในเวลานั้นว่า

“ใจคิดเสียสละได้ทุกอย่าง จะอวัยวะ หรือเลือดเนื้อ หรือชีวิต ถ้าเสด็จกลับคืนมาได้ ข้าพเจ้าคิดว่า เป็นใจที่ติดแน่นแต่ตายแทนได้ ไม่ใช่พูดเพราะๆ ...คุณจอมเชื้อเอาผาเซ็ดหนวมินหนึ่งส่งมาให้ข้าพเจ้าบอกวาทานประพาสไว้ซึ่งพระบาท ข้าพเจ้าเอาผาที่ซับพระบาทแล้วพันมวยผมไว้ แลวงก็เฝ้าร้องไห้กันต่อไป...”

ตลอดเวลาประดิษฐานพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท 8 เดือนเต็ม เจ้าจอมสดับก็ได้สนองพระมหากรุณาธิคุณเป็นครั้งสุดท้าย ด้วยการเป็นต้นแบบ “นางรองไห” ฐานพระบรมศพ และถือเป็นประเพณีนางรองไหครั้งสุดท้ายและชุดสุดท้ายของกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะหลังจากนั้นก็ไม่มีประเพณีนี้อีกเลย เมื่อสิ้นรัชกาลที่ 5 นอกจากเจ้าจอมสดับจะอยู่ในความทุกข์โศกแล้ว ยังเจอกับเสียงครหาว่า ท่านเป็นหม้ายอายุเพียง 20 ปีเท่านั้น เกรงว่าจะไม่สามารถครองตัวรักษาพระเกียรติยศอยู่ตลอดไปได้ เพราะนอกจากอุปสมบทแล้วท่านยังมีทรัพย์สินสมบัติทั้งเพชรนิลจินดาที่ได้รับพระราชทานไว้มากมาย อันจะเป็นเหตุให้มีผู้ชายมาหลอก และจะทำให้เกิดความเสื่อมเสียถึงพระเกียรติยศได้

ส่วนเจ้าจอมสดับเมื่อครองตัวเป็นหม้ายนั้น ท่านตั้งใจแน่วแน่ที่จะรักษาพระเกียรติยศจนชีวิตจะหาไม่ โดยท่านได้บันทึกเรื่องนี้ไว้ว่า “ข้าพเจ้าไม่มีใจเหลือเศษที่จะรักผู้ชายได้อีกต่อจนตลอดชีวิต” และท่านก็ได้แสดงความจงรักภักดีตราบจนวาระสุดท้ายของท่านตามที่ได้นับว่าไว้

ดังนั้น เพื่อตัดปัญหาเรื่องทรัพย์สินสมบัติของท่าน เจ้าจอมสดับจึงถวายคืนเครื่องเพชรพระราชทานแล้วจะเป็นเครื่องรำลึกถึงสิ้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 ก็ตาม มีเพียงของพระราชทานเล็กน้อยที่ท่านได้เก็บเอาไว้คือ กำไลมาศ เท่านั้น เจ้าจอมสดับจึงกลายเป็นคนไม่มีสมบัติ เพราะท่านไม่มีตึกแถวหรือทรัพย์สินอื่นๆ ท่านจึงอยู่ในพระอุปถัมภ์ของพระวิมาดาเธอฯ

หลังจากถวายคืนแล้วเจ้าจอมสดับได้รับทราบเกี่ยวกับเครื่องเพชรชุดนั้นอีกครั้งเดียวว่า ได้นำไปขายยังต่างประเทศ และนำเงินที่ได้ไปสมทบทุนสร้างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ขาวนี้สร้างความยินดีให้กับเจ้าจอมสดับอย่างมากที่ได้สนองพระมหากรุณาธิคุณของรัชกาลที่ 5 อย่างเต็มศรัทธา

ชีวิตที่เหลืออยู่ของเจ้าจอมจึงเดินตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อยึดมั่นเป็นกรอบแห่งจริยวัตรเหนียวรั้งให้ใจสงบและปิดประตูอกิเลสตัณหาทั้งปวง

** “พระธรรม” หนทางแห่งความสงบในชีวิต

เจ้าจอมสดับย้ายมาใช้ชีวิตอยู่ในวังสวนสุนันทา ของพระวิมาดาเธอฯ ไม่นานก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 เจ้านายหลวยพระองค์เสด็จไปประทับยังต่างประเทศ และเป็นช่วงเวลาหลังจากที่พระวิมาดาเธอฯ สิ้นพระชนม์ไปแล้ว เจ้าจอมสดับจึงตัดสินใจออกจาก “วัง” ไปอยู่ “วัด” ละทิ้งชีวิตสาวชาววัง ไปอยู่ “วัดเขมาบูรพาจารย์” จ.ชลบุรี ด้วยความคิดที่อยากจะสร้างกรอบให้ชีวิตโดยนำหลักธรรมะเข้ามายึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่ให้พลัดหลงไปตามกิเลสที่พรางตาอยู่

ความร่มรื่นและความสว่างไสวแห่งเสียงพระธรรมที่พระสงฆ์สวดกล่อมเกลาจิตใจอยู่ทุกเมื่อเชื่อกัน จึงทำให้เจ้าจอมตัดสินใจหันหน้าหาพระธรรมให้เป็นที่พึ่งทางใจอย่างเป็นจริงเป็นจัง ซึ่งในช่วงแรกได้สมาทานอุโบสถศีลอยู่เป็นประจำ และได้ศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในฐานะพุทธมามะกะที่ดียิ่งเคร่งครัด

ตรา S.B.C.ร.5 ทรงคิดตราสำหรับพิมพ์บนหัวกระดาษเขียนจดหมายด้วยพระองค์เอง พระราชทานแต่เจ้าจอม ม.ร.ว.สลับ

สิ่งหนึ่งที่ท่านเจ้าจอมปฏิบัติทุกวันมิได้ขาดคือ สวดมนต์ถวายพระราชสักการะและถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กระทั่งเมื่อเจ้าจอมสดับอายุครบ 60 ปี หรือที่เรียกกันว่าเข้าช่วงปัจฉิมวัย, ท่านจึงคิดอยากจะทำเพ็ญกุศลในเขษิดให้พิเศษยิ่งขึ้นไปอีก จากที่เคยปฏิบัติตั้งเซ่นทุกวัน ท่านตัดสินใจปลงผม หนุงขาวหมขาว และขอประทานศีลจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เพื่อที่จะได้ปฏิบัติกายและใจใหม่ริสุทธิ์ตามวิธีแห่งพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นการอุทิศพระราชกุศลทูลเกล้าฯ ถวายแด่รัชกาลที่ 5 พระสวามีผู้เป็นที่รักยิ่ง

ครั้นเมื่อปี 2506 เจ้าจอมได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้กลับคืนมาอยู่ในพระบรมมหาราชวังอีกครั้ง โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ทั้งในยามดีและยามไข ด้วยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อให้เจ้าจอมสดับใช้ชีวิตอย่างมีความสุข พอกินพอใช้และเหลือทำบุญบ้าง

แม้ช่วงชีวิตที่เข้ามาอยู่ในวังหลวงแล้ว เจ้าจอมยังเดินไปฟังธรรมที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทุกวันอาทิตย์และทุกวันธรรมสวนะมิได้ขาด จบถึงวัย 92 ปีที่ร่างกายอ่อนแอเดินตามลำพังไม่ได้เท่าที่ควร แล้วจึงเิดงค์ไป และยังได้บริจาคเงินสมทบทุนมูลนิธิสายใจไทยเป็นประจำทุกเดือนๆ ละ 1 พันบาท นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งมูลนิธิฯ

**** ถวายความจงรักภักดีทั้งชีวิต**

ในชีวิตของผู้หญิงคนหนึ่งเช่นเจ้าจอมสดับนั้น ท่านได้แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่ถวายต่อรัชกาลที่ 5 อย่างไม่มีวันสิ้นสุด สิ่งใดที่จะกระทำได้เพื่อถวายพระเกียรติแด่พระองค์ท่านนั้น เจ้าจอมจะเต็มใจสนองพระคุณทุกอย่างเต็มกำลัง ดังนั้น ชีวิตของเจ้าจอมที่ดำเนินมาหลังจากที่สิ้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 สิ้นพระชนม์ชีพแล้ว ในทุกวันทุกลมหายใจจึงตั้งใจกระทำความดีถวายอุทิศแด่รัชกาลที่ 5 เสมอมา

ดังเช่นตลอดหลายสิบปีที่เจ้าจอมสดับใช้ชีวิตอย่างสงบอยู่ที่วัดเขาบางทรายนั้น ท่านได้ถือศีลสวดมนต์ภาวนา จนได้ทำบันทึกขอธรรมตามความรู้ความเข้าใจไว้อีกตอนต้น ตั้งแต่ พ.ศ.2478 (เมื่ออายุได้ 45 ปี) และบันทึกเป็นช่วงๆ เกือบตลอด 40 ปี จนกลายเป็นหนังสือขนาด 8 หนวยก เกือบ 500 หนา ทวนได้ให้ชื่อบันทึกธรรมนี้ว่า “สุตตภาษิต” ซึ่งนับเป็นมรดกที่มีค่าชิ้นหนึ่งทิ้งไว้ให้อนุชนรุ่นหลัง ได้ศึกษาการเข้าใจพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ตามความเข้าใจและปฏิบัติของเจ้าจอมสดับ

กิจวัตรที่เจ้าจอมกระทำเป็นประจำมิได้ขาดคือ ทุกวันที่ 23 ตุลาคม อันเป็นวันคล้ายวันสวรรคตของรัชกาลที่ 5 และวันที่ 1 เมษายน คล้ายวันเริ่มรับราชการสนองเบื้องพระยุคลบาท เจ้าจอมจะอัญเชิญพานประดิษฐานของพระราชทานอันมีค่าอย่างยิ่งในชีวิตของท่านคือ พระบรมทนต์ ซึ่งแกะรูปน่องคู่พระและเสนพระเจ้าบรรจู่ไว้ในล็อกเกิด รวมทั้งผาขับพระบาทออกสดับปรภณ พร้อมทั้งนิมนต์พระสงฆ์ถวายพระราชกุศลพิเศษ

กระดาศห้าวจดหมายที่ ร.5 ทรงคิดด้วยพระองค์เองเพื่อพระราชทานแด่ เจ้าจอม ม.ร.ว.สลับ

ในวันที่ 1 เมษายน 2510 ซึ่งเป็นวันครบรอบ 60 ปีของการรับราชการเป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ 5 และเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2513 อันเป็นวันครบรอบอายุ 80 ปี เจ้าจอมสลับก็ได้บังเหิญกุศลทางใจด้วยเจริญวิปัสสนากรรมฐาน รวมส้ารวมกาย วาจา ใจที่จะไม่ของแวะกับโลกภายนอก อันเป็นทางให้เกิดสมาธิชั้นสูงรวบรวมพลังจิตอุทิศกุศลผลบุญทั้งมวลนอมเกล้าฯ ถวายแด่รัชกาลที่ 5 เป็นเวลา 60วันและ 80 วัน เป็นการทดแทนการทำพิธีเฉลิมฉลองอย่างอื่น

นอกจากนี้ ท่านเจ้าจอมยังถวายความจงรักภักดีสนองพระคุณต่อในหลวงองค์ปัจจุบันอย่างสุดความสามารถเช่นกัน ด้วยท่านเติบโตมากับวังพระวิมาดาเธอ ซึ่งมีชื่อเสียงทั้งด้านอาหารและงานฝีมือ ดังนั้น ทุกครั้งที่ท่านสบโอกาสจะฝึมือในการถักนิตติ้งอยู่บ่อยครั้ง เช่น ถักกลุบาตรกรองทอง ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เมื่อเสด็จออกทรงผนวช ถักผาทรงสะพักกรองทองถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระราชธิดา พระสุนิสาททุกพระองค์

ถึงแม้ว่าขณะนั้นท่านจะมีสายตาฝ้าฟางด้วยอายุที่มากขึ้นก็ตม แต่ท่านก็มีได้ท้อถอยแต่อย่างใด นอกจากจะเคี้ยวเข็ญกายทอดการถักให้หลานผู้เป็นคุณชาหลวงตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจนถักได้แล้ว เจ้าจอมยังขอสนองพระมหากรุณาธิคุณด้วยการถ่ายทอดวิชาถักให้แก่นักเรียนในโครงการศิลปาชีพด้วย

ด้วยเจ้าจอมสลับมีชีวิตที่ยืนยาวและเป็นผู้ที่มีจิตเมตตาต่อทุกคน เวลามิคนขอให้ท่านเล่าเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับรัชกาลที่ 5 ท่านจะเล่าด้วยความรู้สึกที่มีความสุขเป็นอย่างยิ่ง และท่านยังได้ใช้เวลาเขียนบทประพันธ์ถึงประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5 ราชประเพณีในวังหลวง อีกมากมายเพื่อใ้คนรุ่นหลังได้รับทราบ

เครื่องเพชรพระราชทานที่เจ้าจอม ม.ร.ว.สลับได้รับจาก ร.5 และต่อมาภายหลังเจ้าจอมได้ขายเครื่องเพชรชุดที่ใส่อยู่เพื่อนำเงินรายได้มาสมทบทุนสร้างโรงพยาบาลจุฬาฯ

เช้าตรู่วันพฤหัสบดีที่ 30 มิ.ย.26 ลูกหลานในตระกูลลดาวัลย์และคนไทยหลายคนต้องเศร้าเสียใจต่อการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของ เจ้าจอมสลับ ด้วยโรคชรา ในวัย 93 ปี ณ โรงพยาบาลศิริราช คุณดุก-ม.ล.พูนแสง (ลดาวัลย์) สุตะบุตร หลานสาวที่เจ้าจอมสลับเฝ้าดูแลอยู่ใกล้ชิดตั้งแต่ในวัยเยาว์ เล่าว่า เจ้าจอมสลับสวมกำไลมาศติดมือจนสิ้นลมหายใจ และคุณดุกเป็นคนถอดกำไลข้อมือนั้นด้วยตัวเอง โดยเล่าถึงสภาพของกำไลมาศว่า

“ถึงแม้ว่าค่างล่อนที่จารึกไว้ในกำไลมาศจะลบเลือนไปตามกาลเวลา เพราะท่านสวมมาถึง 76 ปี แต่พระปรมาภิไธย “จุฬาลงกรณ์ ป.ร.” ที่จารึกไว้ด้านในทองคำเลี้ยงคงเป็นรอยจารึกที่แจ่มชัดเช่นเดิมจนน่าประหลาดใจมาก”

จากนั้นคุณดุกก็ได้นำกำไลมาศและของพระราชทานอันมีคุณค่าทางจิตใจของเจ้าจอมทั้งหมด เพื่อถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ซึ่งพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำของอันเป็นที่รักของเจ้าจอมสลับไว้ที่พระที่นั่งวิมานเมฆ (ตรงห้องพระบรรทม)

เจ้าจอมสลับจึงเป็น “เจ้าจอมในรัชกาลที่ 5” คนสุดท้าย ที่มีชีวิตยาวนานมาถึง 5 แผ่นดิน และตลอดชีวิตของท่านได้แสดงถึงความซื่อสัตย์ จงรักภักดี ในฐานะภรรยาที่มีต่อสามี ในฐานะข้าในรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 9 รวมถึงในฐานะข้าของแผ่นดิน

เจ้าจอม ม.ร.ว.สลับ ในวัย 74 ปีถ่ายเมื่อ พ.ศ.2507

  คุณตุ๊ก-ม.ล.พูนแสง (ลดาวัลย์) สุตะบุตร

<http://www.manager.co.th/MetroLife/ViewNews.aspx?NewsID=9520000126460>

รักเดียวใจเดียว
รู่จ เดออะสตาร์

<http://www.naronk.org/uboard/show.php?Category=thai&No=4312>